

Dušan NEČAK

SLOVENSKI IZOBRAŽENCI V KORESPONDENCI DR. FRITZA VALJAVCA 1935-1944¹

Znano je, da je (bila) nemška zunanja politika stoletja intenzivno usmerjena na JV Evrope, kjer je videla eno od možnosti razširitve svojega gospodarskega, političnega pa tudi etničnega prostora. To velja za obe najpomembnejši nemški državi v zgodovini - za Nemčijo in za Avstrijo. Nekajkrat so tako politiko uveljavljali s silo in zelo krvavo. Manj pa je raziskano, na Slovenskem pa skoraj nič, kako je tako politiko spremljala in podpirala nemška znanost. Slovenija sicer ni bila v središču pozornosti te politike, vendar tudi ne povsem na obrobju. Enako je bilo z zanimanjem nemške znanosti za naše etnično ozemlje.

Posebej skrbno in natančno so se preučevanja JV Evrope, Balkana in z njima tudi slovenskega ozemlja lotevali nacisti. V nacističnem času je nastalo oz. se je močno razvilo kar nekaj znanstvenih institucij, katerih temeljna naloga je bila vsestransko preučevanje JV Evrope. Med temi ima zagotovo najdaljšo znanstveno tradicijo "Süd-Ost Institut" iz Münchna.² Kadar govorimo o nemškem raziskovanju jugovzhoda Evrope ne moremo mimo tega inštituta, pa tudi ne mimo imena dr. Fritza Valjavca,³ saj sta oba dolgo dajala ton temu raziskovanju. Še danes pomenijo delo Fritza Valjavca in stvaritve ter fondi "Süd-Ost Instituta" enega najpomembnejših virov za spoznavanje te problematike. Manj znano pa je, da sta se oba ukvarjala tudi s slovensko problematiko. Dr. Valjavec je navezal stike z vrsto slovenskih izobražencev oz. z izobraženci, ki so delovali v Sloveniji. Med zadnjimi so bili najpogostejši tisti, ki so bili nemškega porekla oz. so jih prištevali med t.i. "Volksdeutscherje". Z objavo njihovih znanstvenih prispevkov s področja zgodovine, jezikoslovja in etnologije je želel Slovence in slovenski prostor, na katerem je živela tudi več kot 20.000-glava nemška narodna manjšina, približati in predstaviti Nemčiji in Evropi. Obenem je na ta način zbiral informacije, koristne tudi za nemške politične namene ter za boljše poznavanja okolja, v katerem so živeli "Volksdeutscherji", saj je bila njihovem položaju posvečena posebna skrb pri preučevanju jugovzhodne Evrope. Razvil je precej obsežno korespondenco z zgodovinarji, profesorji ljubljanske Univerze: prof. dr. Ljudmilom Hauptmannom, prof. dr. Balduinom Sario, prof. dr. Nikolo Radojčičem in prof. dr. Milkom Kosom; z jezikoslovci in slavisti: dr. Jožo Glonarjem, prof. dr. Franom Ramovšem in prof. dr.

¹ Besedilo je del širše razprave o korespondenci dr. Fritza Valjavca s slovenskimi izobraženci v navedenih letih, ki jo je avtor pripravil za tisk.

² Več o tem inštitutu glej: Dušan Nečak, Fritz Valjavec in Süd-Ost Institut v Münchnu. Prispevki za novejšo zgodovino, 1998, Ferenčev zbornik, str. 79-89.

³ Podrobnejši življenjepis dr. Fritza Valjavca glej v članku pomenjenem v opombi 2 ter v: Karl August Fischer, Fritz Valjavec (1909-1960), Süd-Ost - Forschungen, München 1960 (19), str. 1-5.

Jakobom Kelemino in z etnologoma: prof. Franjem Bašem ter dr. Nikom Zupaničem. Z nekaterimi je korespondenca trajala dolgo in je bila zelo obsežna, npr. z dr. Ljudmilom Hauptmannom, dr. Balduinom Sario, prof. Franjem Bašem ali dr. Jožo Glonarjem, z drugimi pa le občasna in redka, npr.: z dr. Nikom Zupaničem, dr. Franom Ramovšem ali dr. Josipom Kelemino. Korespondenca je prenehala ob koncu druge svetovne vojne.

Za to priložnost, predvsem zaradi omejenega prostora, ki mi je na voljo, sem izbral le korespondenco s takratnim rektorjem ljubljanske univerze prof. dr. Franom Ramovšem in tremi, slovenski strokovni javnosti poznanimi zgodovinarji, prof. dr. Ljudmilom Hauptmannom, prof. dr. Milkom Kosom in prof. dr. Nikolo Radojčićem. V ta kontekst bi sodila tudi korespondenca s prof. dr. Balduinom Sario, vendar je zaradi preobsežnosti nisem mogel uvrstiti v prispevek.

Življenjska pot dr. Fritza Valjavca

Življenjska pot dr. Fritza Valjavca je bila zelo razgibana, pa tudi malo skrivnostna. Ni namreč povsem jasno odkod njegov slovensko zveneči priimek. Ustni viri, ki jih ni mogoče preveriti vedo povedati, da je priimek res slovenski in da izvira iz Trsta. Jasno pa je, da se je rodil 26. maja 1909 na Dunaju, očetu avstrijskemu državnemu uradniku in materi, ki je bila po rodu iz banatskega Vršca/Werschetz. Tu je hodil v osnovno in deloma v srednjo šolo, študije pa nadaljeval v Budimpešti. Tekoče je zato govoril madžarsko, čeprav se je v Budimpešti popolnoma vključil v nemško kolonijo. Prav voditelja madžarskega nemštva Jakob Bleyer in Edmund Steinacker sta zaznamovala njegovo nadaljnjo pot. Po nasvetu Bleyerja je odšel študirat zgodovino v München, kjer je doktoriral na temo iz življenja nemškega meščanstva JV Evrope v času prosvetljenstva. Študij je končal leta 1934, 1. oktobra 1935 pa je bil nameščen v "Süd-Ost Institutu" v Münchnu, ki je takrat obstajal že dobrih pet let. Vodstvo inštituta mu je dalo nalogo, da ustanovi inštitutsko revijo, ki je dobila ime "Südostdeutsche Forschungen".

Naloženo mu nalogo je Valjavec uresničil že v prvem letu svojega delovanja na inštitutu. Leta 1936 je izšla prva številka revije, v kateri je Valjavec objavil programski članek "Wege und Wandlungen deutscher Südostforschungen". Raziskovali naj bi zgodovino habsburških nasledstvenih držav in zgodovino nemštva v teh državah. Na ta način so se naši kraji znašli med pomembnimi objekti raziskovanja. Da bi omilil agresivnost nemške "kulturtregerke" ideologije in da bi še bolj odprl pot dialogu z znanstveniki JV Evrope, je leta 1940 spremenil ime reviji, ki je ostala "Südost-Forschungen" do danes.

Valjavec je do začetka vojne in v njej hitro napredoval na svojem delovnem mestu. Leta 1937 je postal poslovodja inštituta, naslednje leto se je habilitiral na Münchenski univerzi s temo "Der deutsche Kultureinfluss im nahen Südosten", leta 1940 je sprejel še dodatno zaposlitev profesorja za jugovzhodno evropsko zgodovino in domoznanstvo na Friedrich-Wilhelmovi univerzi v Berlinu, leta 1943 pa je postal namestnik direktorja inštituta. Ker je leta 1944 inštitutske prostore zadela zavezniška bomba, ni mogoče po inštitutskih originalnih virih rekonstruirati njegove zgodovine v letih 1940-1944 in odgovoriti na vprašanje, koliko je nacizem

v vojnem času in svojem vrhuncu vplival na delo inštituta in njegovo vodstvo. Nekateri raziskovalci trdijo, da ni bilo velikega vpliva.⁴ Vendar je ne glede na to mogoče reči, da je bil nacionalsocialistični čas inštitutu in njegovemu vodstvu, z Valjavcem vred, naklonjen. Njegovo delo je bilo za naciste koristno in potrebno, zato ga niso na noben način preprečevali, omejevali ali ovirali, zlasti v času vojne ne. Valjavec je že takrat, še bolj pa po vojni, veljal za eksperta za vprašanja JV Evrope, posebej za Jugoslavijo. O tem pričajo ohranjene, zelo raznovrstne ekspertize z jugoslovansko/slovensko tematiko, namenjene političnim oblastem, predvsem nemškemu zunanjemu ministrstvu.⁵

Po vojni je "Südost Institut" ponovno oživil prav dr. Fritz Valjavec. Na njegovo vztrajanje so zavezniške oblasti leta 1951 ponovno dovolile delovanje inštituta pod imenom "Studiengruppe Südost" kar v prostorih njegovega stanovanja. Valjavec je sicer ostal namestnik vodje inštituta, vendar je že leta 1955 postal njegov direktor, kar je ostal vse do nenadne smrti leta 1960.

Korespondenca⁶

Prvi stiki Fritza Valjavca s slovenskimi izobraženci segajo že v čas pred njegovo namestitvijo na "Südost Institutu" in še ko ni bil zadolžen za oblikovanje inštitutske znanstvene revije. Kažejo pa, da se je že pred uradno zadolžitvijo, dovolj intenzivno ukvarjal tudi s slovensko problematiko.

⁴ Karl Nehring, *Geschichte des Südost.Instituts v. Südost.Institut München 1930-1990*, Mathias zum siebzigsten Geburtstag, Oldenburg, München 1990.

⁵ Zadevna dejavnost Fritz Valjavca je bila zelo obsežna. V letih od 1953 do 1955 je v Političnem arhivu nemškega zunanjega ministrstva (PAAA) v Bonnu najti celo vrsto obsežnih in natančnih ekspertiz z jugoslovansko tematiko - od strokovnih do "obveščevalnih" poročil. "Obveščevalna" je skoraj izključno pripravljala Valjavčeva "Studiengruppe Südost".

Izdelal je npr. ekspertize z naslovoma: "Das Problem Bosnien-Herzegowina" (23 gosto tipkanih strani, 1953); "Was ist Titoismus?" (15 strani, 1953); oceno knjige Harryja Hodginsona: "West nad East of Tito", London 1952 (1953); "Die Albaner im jugoslawischen Staatsgebiet (Kosovo und Metohija - Stand November 1953); leta 1954 je med drugim podpisal "obveščevalno" ekspertizo z naslovom - "Jugoslawische Agentenbewerbung unter Slowenen Österreichs", pa tudi ekspertizo - "Die Moslems Bosniens und der Herzegowina - gestern und heute" (21 strani, poslano tudi nemški ambasadi v Beograd). V istem arhivu pa so ohranjena tudi obširna in natančna (preko 10 tipkanih strani) besedila z njegovim podpisom, o dejavnosti jugoslovanske, posebej srbske in hrvaške emigracije v ZRN. Slovenska emigracija pa je omenjena v poročilu: "Serbische und slovenische Emigration gegen kroatisch-albanische Zusammenarbeit" (14. 1. 1955), v katerem povzema nek članek iz emigrantskega lista "Klic Triglava" (4. 10. 1954). Leta 1955 najdemo izpod njegovega peresa tudi nekaj deset strani obsežno študijo o srbski pravoslavni cerkvi: "Die serbische orthodoxe Kirche in heutiger Zeit" (64 strani) in kratek zapis "Vereinigung der Kämpfer der Ehemaligen Kgl. jugoslawischen Armee" zum Minderheitenproblem in einem befreiten Jugoslawien" (4 strani).

Valjavec je bil v tem času vodja "Studiengruppe Südost", s sedežem v Münchenu. Najprej na Kaiser - Ludwigplatz, 1/II, kjer je Valjavec stanoval, kasneje pa na Ludwigsstrasse 14, Rückgebäude I.

⁶ Korespondenco dr. Fritza Valjavca hrani dokumentacija "Südost Instituta" v Münchnu, brez posebne signature. Kopije citiranih pism hrani avtor. Pri citiranju bom zato uporabljal termin "Korespondenca Fritza Valjavca/KFV, pismo...", hrani avtor.

Prof. dr. Fran RAMOVŠ

Že kmalu po končanem študiju, konec leta 1934 ali v prvih dneh leta 1935 je takratnemu rektorju Univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani prof. dr. Franu Ramovšu poslal rokopisno razpravo o korespondenci Jerneja Kopitarja z željo, da bi mu jo v Ljubljani⁷ tiskali. Ramovš mu je odgovoril z zelo vljudnim, na roko pisanem, pismom, v izbrani nemščini, 8. januarja 1935.⁸ Zaradi finančnih razlogov je natis njegove razprave odklonil oz. njen natis preložil za nedoločen čas, obenem pa mu je predlagal, naj si išče drugega založnika (Deutsche Akademie - ustanova ljubljanskega nemštva), pri katerem ga bodo podprli.

Ne glede na zavrnitev, se je Valjavec kaj kmalu spet oglasil uglednemu univerzitetnemu profesorju. Konec februarja 1936 mu je poslal knjigo raziskovalke slovenskega, posebej štajerskega nemštva Doris Kraft: "Untersteirische Drauland", ki jo je izdal njegov inštitut. Ob tej priložnosti je predlagal tudi izmenjavo publikacij in se še posebej zanimal, ali bi lahko na ta način dobil delo Franceta Kidriča iz leta 1935 o Primicevi korespondenci.⁹ Ramovš je na pismo odgovoril v znani maniri, takoj, že 4. marca. Navdušeno je pisal o knjigi, ki da je "dragoceno darilo, s katerim ste mi napravili veliko veselje... Že včeraj sem z velikim zanimanjem prebral skoraj celo knjigo in sem zelo vesel nad opravljanim delom avtorja".¹⁰ Avtorja(ice), ki ga(jo) sicer ni poznal, je zelo pohvalil in ga pozval naj nadaljuje delo. Obenem pa je tudi pristal na izmenjavo publikacij.

Ohranjena korespondenca med Ramovšem in Valjavcem se konča z Valjavčevima odgovoroma na Ramovševo pismo, ki nosita datum 10. marec 1936 in 17. april 1936.¹¹ V prvem, nekaj vrstičnem tipkopisnem pismu Valjavec izraža veselje, da je knjiga Doris Kraft Ramovšu všeč in mu obenem sporoča, da v Münchnu izdajajo letopis "Südostdeutsche Forschungen", ki se znanstveno ukvarja s slovenstvom. Zagotavljal mu je, da bodo izredno veseli, če bo tudi on prispeval v revijo kakšno razpravo iz svojega delovnega področja npr. "o nemških vplivih na slovenski dialekt ali kaj podobnega".¹² Iz bibliografije "Südost Instituta" je razvidno, da prof. Ramovš ni napisal nobene razprave za Valjavčevo revijo. Z drugim pismom pa je Valjavec samo potrdil dospelost pisnega pristanka na izmenjavo publikacij in ponovno povabil Ramovša k sodelovanju.

Prof. dr. Ljudmil HAUPTMANN

Med najzgodnejšimi in najbolj obsežnimi korespondencami je korespondenca Fritza Valjavca s prof. dr. Ljudmilom Hauptmannom od oktobra leta 1935 do septembra 1944. Hauptmann v tem času sicer ni bil več profesor ljubljanske

⁷ Ramovš je pismu zapisal, da "unsere Gesellschaft /naše društvo" žal ne more tiskati dela. Morda je imel v mislih "Znanstveno društvo za humanistične vede". Bil je namreč med njegovimi ustanovitelji in njegov prvi tajnik. ES, Zv. 10, Ljubljana 1996, str. 78.

⁸ Korespondenca Fritza Valjavca, Pismo F. Ramovša, 8. 1. 1935, hrani avtor.

⁹ Ibid., pismo Fritza Valjavca, 26. 2. 1936, hrani avtor.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid., pismi Fritza Valjavca, 10. 3. 1936 in 17. 4. 1936.

¹² Ibid.

Univerze,¹³ se je pa korespondenca nemalokrat dotikala vprašanj slovenske zgodovine ter nastajala tudi v času njegovega bivanja v Bohinju.

Zadnjega dne oktobra 1935 se je dr. Valjavec z vljudnim pismom obrnil tudi na prof. Hauptmanna s prošnjo, naj sodeluje pri novoustanovljeni reviji "Süd-ostdeutsche Forschungen". Pismo je bilo najbrž nekakšna okrožnica vsem potencialnim sodelavcem. V njej Valjavec, očitno zaradi negativne konotacije, ki jo je imel nacistični režim pri večini izobražencev v JV Evropi, posebej poudarja, da: "... ni treba imeti pomislekov za sodelovanje, ker delujemo na osnovi sodelovanja med narodi in je, na primer, med našimi sodelavci cela vrsta srbskih, romunskih in madžarskih raziskovalcev."¹⁴ Hauptmann je na povabilo razmeroma hitro odgovoril. Že 11. novembra 1935 v kratkem pismu, kjer se ni takoj odločil za sodelovanje, temveč se je želel pred dokončno odločitvijo poučiti, kakšni članki bi naj prišli v poštev, iz katerega področja in v kakšni obliki: "znanstveni ali ohlapni eseji".¹⁵ Odgovor Fritza Valjavca je nekakšen povzetek uredniškega programa in namena, ki so ga z revijo imeli na Süd-Ost Institutu v Münchnu. Za sodelovanje prof. Hauptmanna se je dr. Valjavec očitno zelo zanimal. Odgovoril mu je izčrpno in takoj. Že 14. novembra mu je sporočil, da pridejo v poštev le strogo znanstveni članki z znanstvenim aparatom, ki se po temah dotikajo zgodovine in njej bližnjih ved, literarne zgodovine, jezikoslovja, zemljepisa, antropološke geografije, etnologije in sociologije. Posebej je poudaril, da ni nujno, da se članki neposredno dotikajo odnosov med južnoslovanskimi narodi in nemštvom - je pa seveda zaželeno, da je to posredno prisotno. Kot primer pravega članka je navedel Hauptmannove razprave o zemljiško-lastniških razmerjih v srednjeveški zgodovini Slovenije. Zagotovil mu je, da bodo upoštevali vse njegove želje. Zavedajoč se kar nekoliko preširoko odprtih vrat za sodelovanje v reviji je Valjavec pismo zaključil s pripombo, da imajo v Münchnu seveda dovolj težav z urejanjem revije, "saj je tu načrtno in metodološko poglobljeno raziskovanje jugovzhoda šele v nastajanju. Preteči bodo morala leta, da bomo našli pravo obliko in odgovarjajočo vsebino revije. Prav zato smo vsake možnosti za sodelovanje med narodi toliko bolj veseli," je zaključil dr. Valjavec.¹⁶

Zanimivo je, da prof. Hauptmann na Valjavčevo pismo to pot ni odgovoril, čeprav je bila ponudba za sodelovanje v njem zelo širokogrudno zapisana. Valjavec se je zato po skoraj trimesečnem čakanju na odgovor odločil, da mu še enkrat piše, kot povod za pismo pa je izbral izid knjige Doris Kraft "Untersteirische Drauland". Poslal mu je knjigo, ga v pismu vljudno opomnil, da na pismo z dne 11. 11. 1935 še ni dobil odgovora in ga ponovno prosil za sodelovanje.¹⁷ To pot je bil odgovor takojšen (5. 2. 1936), vendar tudi sedaj ne pritrdilen. Zahvalil se je za pojasnila v zadnjem pismu, vendar obenem zaprosil za izvod Valjavčeve revije, češ

¹³ Prof. Ljudmil Hauptmann je bil v letih 1920-1926 redni profesor obče srednjeveške zgodovine in starejše slovenske zgodovine, od leta 1926 do upokojitve 1948 pa obče zgodovine srednjega veka v Zagrebu. ES, zv.4, Ljubljana 1990, str. 9.

¹⁴ KfV, pismo F. Valjavca, 31. 10. 1935, hrani avtor.

¹⁵ Ibid., pismo L. Hauptmanna, 11. 11. 1935, hrani avtor.

¹⁶ Ibid., pismo F. Valjavca, 14. 11. 1935, hrani avtor.

¹⁷ Ibid., pismo F. Valjavca, 1. 2. 1936, hrani avtor.

da "bo na ta način najhitreje poučen o vaših znanstvenih potrebah."¹⁸ Bil pa je tudi edini od znanstvenikov naprošen za sodelovanje, ki je v zaključku kratkega pisanja zelo pragmatično vprašal: "Prav tako bi Vam bil hvaležen za sporočilo o številu separatorov in višini honorarja."¹⁹

Valjavec je rabil teden dni za nekaj vrstic odgovora, v katerem mu je v nekaj tednih obljubil poslati prvi zvezek "Südostdeutsche Forschungen" in mu sporočil, da honorar znaša 4 RM na tiskano stran, separatorov pa običajno avtor dobi 20, na željo tudi več.²⁰

Po začetnih opotekajočih se korakih je odslej korespondenca tekla bolj redno. Dne 17. februarja 1936 je Hauptmann odgovoril Valjavcu in že v prvih stavkih previdno pristal na sodelovanje. Zapisal je: "Dovolil si bom, da Vam bom ob priložnosti dal kakšen članek na razpolago."²¹ Naj pa že na tem mestu opozorim, da Hauptmann do leta 1956 ni v Valjavčevi reviji objavil nobenega članka. Mnogo previdneje in bolj zadržano kot Fran Ramovš, pa se je le z nekaj besedami in med vrsticami tudi kritično dotaknil poslane mu knjige Doris Kraft. Zapisal je le, da ga je knjiga zelo zanimala, še posebej zaradi njenih izvajanj o narodnem vprašanju. Rajši je to priložnost izkoristil, da je opozoril na svoj članek o Slovencih in slovenskih pokrajinah, ki ga je objavil v Stanojevičevi Narodni enciklopediji (IV/210-232, 185-187) in v katerem govori ravno nacionalnem problemu v slovenski zgodovini. Obžaloval je, da je njegov članek ostal neopažen (očitno tudi v delu D. Kraft) in Valjavcu ponudil "errata", za napake, ki so se vrinile v izdajo v latinici.²²

Valjavec je takoj pokazal zanimanje za omenjeni članek o slovenski zgodovini, ki ga je bil Hauptmann objavil v Stanojevičevi Narodni enciklopediji. Tako rekoč z obratno pošto, 20. 2. 1936, je najprej z veseljem sprejel pripravljenost Ljudmila Hauptmanna za sodelovanje in mu s spoštljivimi besedami hitel zagotavljati, da bodo objavili tudi njegove obširnejše članke, nato pa izrazil pripravljenost objaviti nemško verzijo tega članka v "Südostdeutsche Forschungen". Zaznal je kritično ost v Hauptmannovem zadnjem pismu in mu zagotavljal, da bi na ta način zagotovo mogli začeti zaželeno razpravo o nacionalnem problemu v slovenski zgodovini.²³

Izid prvega zvezka "Südostdeutsche Forschungen" se je zavlekel v junij 1936. Zato je mogel Valjavec šele v pismu z dne 30. maja 1936 sporočiti Hauptmannu v Zagreb, da bo v nekaj dneh prejel prvi zvezek, obenem pa ga je prosil, naj bi za drugi zvezek pripravil kakšen članek. Za rok oddaje rokopisa je predlagal september 1936. Do sodelovanja s Hauptmannom mu je bilo očitno zelo veliko, saj ga je v istem pismu prosil še za recenzijo kritične izdaje "Conversio Bagoarriorum et Carantanorum", ki jo je Milko Kos izdal leta 1936.²⁴ Hauptmann mu je odgovoril konec julija iz Bohinja. Zahvalil se je za poslane publikacije, zavnil objavo recenzije dela Milka Kosa, ker jo je objavil že v Istoriskem časopisu, v objavo pa ponudil članek o "Nemško-slovenskem sožitju v zgodnjem srednjem veku." Zago-

18 Ibid., pismo L. Hauptmanna, 5. 2. 1936, hrani avtor.

19 Ibid.

20 Ibid., pismo F. Valjavca, 12. 2. 1936, hrani avtor.

21 Ibid., pismo L. Hauptmanna, 17. 2. 1936, hrani avtor.

22 Ibid.

23 Ibid., pismo, F. Valjavca, 20. 2. 1936, hrani avtor.

24 Ibid., pismo, F. Valjavca, 30. 5. 1936, hrani avtor.

tovil je, da bi članek lahko napisal do božiča.²⁵ Na odgovor je čakal le tri dni. Valjavec mu je v pismu z dne 27. julija odgovoril: "... Članek o 'Nemško-slovenskem sožitju v zgodnjem srednjem veku' bi bil seveda zelo dobrodošel. Tudi ob Božiču bi prišel brez nadaljnega še pravočasno."²⁶

Toda v začetku januarja 1937 Valjavec še ni imel Hauptmannovega članka. Takoj po novem letu mu je zato pisal in ga spraševal, ali lahko računa na njegov članek za drugi zvezek "Südostdeutsche- Forschungen". Pripravljen je bil počakati tudi do 1. februarja. Vljudno je omenil tudi poslani prvi zvezek in ga prosil za komentar o njem.²⁷ Hauptmann mu je odgovoril še isti mesec. Kot razlog, zakaj ni poslal članka, je navedel objavo članka "Balkan in Donava". Članek je, po njegovem mnenju, zelo srednjeevropsko orientiran, vendar kljub temu poudarja nekatere težave, ki obremenjujejo odnos med Nemci in Podonavci. Zdelo se mu je nekorektno, da bi istočasno objavil dva članka, ki bi se ju moglo ocenjevati tudi tako, kot da hoče avtor sedeti na dveh stolih. Pismu je priložil dva krajša geneološka članka.²⁸ V odgovoru Valjavec teh dveh člankov sploh ni omenil. Obžaloval je le, da se Hauptmann ni odločil objaviti članka v njegovi reviji, saj naj bi ta imela le znanstvene in nikakršnih propagandističnih namenov. Še enkrat ga je povabil, naj sodeluje v drugem zvezku revije s člankom kakršne koli vsebine, le da ima čisto znanstveni značaj.²⁹ Druga številka revije naj bi izšla spomladi in Hauptmann bi imel dovolj časa za pripravo članka. Toda korespondenca med obema je bila prekinjena za več kot leto dni. Valjavec se je Hauptmannu oglasil spet v začetku julija 1938, v mnogo bolj zaostrenih političnih razmerah. Spomnil ga je, da sta se spomladi 1937 dogovarjala za članek za "Südostdeutsche Forschungen" in zapisal, da bi iskreno obžaloval, če se sodelovanje ne bi uresničilo. Očitno pa se je dobro zavedal, da za Hauptmannovo zadržanostjo stojijo tudi ideološko-politični razlogi. Zato se mu je zdelo potrebno posebej poudariti: "... Meni gre izključno za sodelovanje na znanstvenem področju, ki bi ga morali, vsem težavam navkljub, ohranjati."³⁰ Prof. Hauptmann je Valjavca tudi to pot zavrnil. Vljudno a odločno, mu je z obrabljeno frazo, da ima preveč drugih obveznosti, na dopisnici z Bohinjskega jezera 20. julija zapisal, da ne more ustreči njegovim željam.³¹

Ohranjena korespondenca priča, da je izmenjava pisem prenehala za skoraj pet let. Šele v začetku aprila 1943 se je Valjavec spet oglasil Hauptmannu. Nič več ga ni prosil za članek, čeprav si je dobro zapomnil hladno zavrnitev iz julija 1938. Ta čas je namreč pripravljal izdajo priročnika o jugovzhodni Evropi, ki naj bi bil obsežen kot enciklopedija. Iskal je avtorja za članek o srednjeveški hrvaški zgodovini. "... Ker vem, da Vi tega članka zaradi prezasedenosti zagotovo ne morete prevzeti, si Vam to ne upam predlagati. Bil pa bi Vam zelo hvaležen če bi mi lahko predlagali sposobnega sodelavca..."³²

25 Ibid., pismo, L. Hauptmanna, 24. 7. 1936, hrani avtor.

26 Ibid., pismo, F. Valjavca, 27. 7. 1936, hrani avtor.

27 Ibid., pismo F. Valjavca, 2. 1. 1937, hrani avtor.

28 Ibid., pismo, L. Hauptmanna, 13. 1. 1937.

29 Ibid., pismo, F. Valjavca, 22. 1. 1937, hrani avtor.

30 Ibid., pismo F. Valjavca, 8. 7. 1938, hrani avtor.

31 Ibid., pismo, L. Hauptmann, 20. 7. 1938, hrani avtor.

32 Ibid., pismo, F. Valjavca, 5. 4. 1943, hrani avtor.

Ta ponudba je bila za prof. Hauptmanna bolj privlačna. Odgovora na Valjavčevo pismo sicer ni med ohranjeno korespondenco, je pa ohranjen odgovor nanj, ki nosi datum 3. maj 1943.³³ V njem izraža Valjavec izredno veselje, da se je prof. Hauptmann po nekajkratni zavrnitvi sodelovanja vendarle odločil sodelovati s člankom za "Südosteuropa- Handbuch" o srednjeveški zgodovini Hrvaške.³⁴ Določil mu je obseg 10-15 tipkanih strani, ponudil honorar v višini 20 RM na tiskano stran in predvidel rok oddaje za 1. september 1943.³⁵

Priprava tega članka je pomenila začetek živahnejše izmenjave mnenj o različnih strokovnih vprašanjih, izmenjave literature, tesnejše sodelovanje npr. pri nabavi literatur, pritegnitev k sodelovanju tudi nekaterih drugih sodelavcev na Hrvaškem (npr. dr. Jaroslava Šidaka in dr. Ferda Hauptmanna) in celo osebno srečanje med obema korespondentoma.

Že v pismu z dne 22. maja 1943 je Hauptmann prosil Valjavca za nabavo strokovne literature, ki je iz Zagreba nikakor ni mogel dobiti, potrdil rok 1. september, vendar ga opozoril, da se ga zaradi zdravstvenih razlogov (predvidena operacija v Gradcu, kjer je bil zdravnik njegov sin Erik) morda ne bo mogel povsem natančno držati. Navrgel pa je še nekaj vprašanj v zvezi s člankom, ali naj obdela tudi novoveško zgodovino Hrvaške, geografske danosti dežele itd.³⁶

Valjavec se je v odgovoru na to pismo, ki ga je poslal že iz Berlina, zelo razpisal. Na skoraj dveh tipkanih straneh je Hauptmannu pojasnjeval uredniški koncept, ga obvestil, da bo novoveško zgodovino obdelal dr. Antoljak, srbsko pa dr. Reiszvitz. Prosil ga je, naj pa se vendarle dotakne zgodovine Bosne in Hercegovine. Na koncu pa kot običajno zapisal: "Ali boste imeli ob priložnosti tudi kaj za našo revijo?"³⁷

Hauptmann z izborom avtorja za hrvaško novoveško zgodovino ni bil zadovoljen. Na dopisnici poslani iz Zagreba je Valjavca opozoril, da bi bil dosti boljši avtor dr. Jaroslav Šidak, obenem pa na neki način prevzel iniciativo glede sodelovanja. Valjavca je namreč vprašal, ali bi bil pripravljen tiskati njegovo delo o koroških kosezih, ki naj bi bilo nekakšen odgovor podobnemu delu E. Klebela.³⁸ Valjavec je takoj pristal na tisk dela in sicer v njihovi seriji monografij,³⁹ še posebej zato, ker je bil tudi sam mnenja, da delo Klebela ni najboljše. Prav tako je pristal na kritiko Hauptmanna glede izbora avtorja za novoveško zgodovino Hrvaške in mu v pismu zaupno obljubil, da bo pri ponatisu priročnika izbral Šidaka. Sodelovanje je želel še razširiti in spraševal Hauptmanna ali pozna sodelavca, ki bi sodeloval pri izdajanju letnih bibliografij znanstvenih tekstov s področja "kulturoloških znanosti" za Hrvaško. Take bibliografije je namreč že imel za Slovaško, Romunijo, Madžarsko in Srbijo. Ponudil mu je, da bi bil on sam nosilec projekta in bi imel nad njim vrhovno nadzorstvo (Oberaufsicht) ter pismo zaključil z informacijo, da bo v naslednjih mesecih prišel na Hrvaško, kjer bi se lahko srečala in se osebno

33 Ibid., pismo F. Valjavca, 3. 5. 1943, hrani avtor.

34 Ibid.

35 Ibid.

36 Ibid., pismo L. Hauptmanna, 22. 5. 1943, hrani avtor.

37 Ibid., pismo F. Valjavca, 8. 6. 1943, hrani avtor.

38 Gre za delo: E. Klebel, Von den Edlingen in Kärnten, Klagenfurt 1942.

39 Gre za serijo: Südosteropäische Arbeiten

pogovorila o vseh teh vprašanjih.⁴⁰ V začetku avgusta mu je poslal še dve kratki pisemci. V prvem ga je spraševal, ali je pripravljen za Südost-Forschungen v letu 1944 napisati članek o razvoju hrvaškega zgodovinopisja, v drugem pa mu je sporočil, da bo sredi septembra za nekaj dni prišel v Zagreb.⁴¹

Hauptmannov odgovor se je križal z zadnjima dvema pismoma, torej ga je napisal več kot mesec dni po prejemu junijskega. Zahvalil se je za pripravljenost tiskati njegovo delo o kosezih, sporočil, da bo članek o hrvaškem zgodovinopisju napisal Jaroslav Šidak (pripisal je njegov naslov) ter da bo on skrbel tudi za izmenjavo znanstvenih del, obenem pa se vljudno razveselil osebnega srečanja.⁴² Tega je Valjavec še enkrat napovedal za prvo polovico septembra, Hauptmannu zagotovil, da se je z isto pošto obrnil na dr. Šidaka in ga spet vprašal, ali bo napisal kaj za njegovo revijo.⁴³ Nekaj dni kasneje pa ga je še zaprosil, ali bi lahko za Südost-Forschungen dvakrat na leto sporočal znanstvene informacije: o habilitacijah, novih profesorjih, smrtnih primerih na univerzi ...⁴⁴

Hauptmann na ta izziv sploh ni odgovoril. Vsaj ohranjenega pisma o tem ni v korespondenci. Pač pa se je oglasil konec oktobra s pismom in člankom za priročnik o jugovzhodni Evropi.⁴⁵ Obseg je nekoliko prekorščil, vendar je Valjavec to brez težav sprejel in mu obenem sporočil, da ga veseli, da dela na besedilu o kosezih ter ga spraševal kdaj lahko nanj računa.⁴⁶

Konec leta 1943 in do konca maja 1944 so ohranjena le štiri Hauptmannova pisma, ki govorijo pretežno o tehničnih vprašanjih izdaje priročnika - o opombah, korekturah in podobnem.⁴⁷

Iz pisma Fritza Valjavca z dne 24. maja 1944 je mogoče razbrati, da sta se v tem času, torej konec leta 1943 ali v prvi polovici leta 1944, korespondenta tudi osebno srečala, saj v njem pozdravlja Hauptmannovo soprogo, najbrž pa tudi zblížala, da se to pismo in vsa naslednja ne končujejo več z vljudnostnimi frazami, temveč le še z "Vaš".⁴⁸ Očitno pa sta si bila toliko blizu, da je Hauptmann Valjavcu izrazil tudi sožalje ob bombardiranju stavbe Südost Instituta v Münchnu aprila 1944, ta pa mu je vestno pošiljal vse novo izšle knjige.⁴⁹ Pisma so postajala nekoliko bolj osebna z omembami doma, soproge, osebnih vojnih izkušenj ter problemov z nakazilom honorarja. V juliju 1944 pa je Valjavec sprejel v tisk neko delo sina Ferda Hauptmanna. Zadnje nekaj rokopisnih vrstic dolgo pismo je Hauptmannovo, zadeva korekture rokopisa in je datirano 25. septembra 1944.⁵⁰

⁴⁰ Ibid., pismo F. Valjavca, 30. 6. 1943, hrani avtor.

⁴¹ Ibid., pismi F. Valjavca, 4. in 6. 8. 1943, hrani avtor.

⁴² Ibid., pismo, L. Hauptmanna, 3. 8. 1943, hrani avtor.

⁴³ Ibid., pismo F. Valjavca, 17. 8. 1943, hrani avtor.

⁴⁴ Ibid., pismo F. Valjavca, 25. 8. 1943, hrani avtor.

⁴⁵ Ibid., pismo L. Hauptmanna, 27. 10. 1943, hrani avtor.

⁴⁶ Ibid., pismo F. Valjavca, 18. 11. 1943, hrani avtor.

⁴⁷ Ibid., pisma L. Hauptmanna, 28. 11. 1943, 20. 4.; 16. 5. in 20. 5. 1944, hrani avtor.

⁴⁸ Ibid., pismo F. Valjavca, 24. 5. 1944, hrani avtor.

⁴⁹ Ibid., pismo F. Valjavca, 3. 6. 1944, hrani avtor, zadnja je v korespondenci omenjena knjiga nekega Franza. Skoraj zagotovo gre za knjigo Gerga Franza: *Erzherzog Franz Ferdinand und die Pläne zur Reform der Habsburger Monarchie*, ki je izšla v inštitutski seriji *Südeuropäische Arbeiten*, leta 1943.

⁵⁰ Ibid., pismi L. Hauptmanna, 10. 7. in 25. 9. 1944, F. Hauptmanna, 25. 8. 1944 in F. Valjavca, 19. 7.

Sodelovanje prof. Ljudmila Hauptmanna je bilo torej od previdno odmerjenega do zmerno naklonjenega. Do objavljanja v *Südostdeutsche* ali *Südost - Forschungen* je bil na začetku precej nezaupljiv, v novih vojnih, okupacijskih državnih okoliščinah pa je svoje stališče nekoliko omilil. Iz dosegljive bibliografije publikacij *Südost Instituta* v Münchnu⁵¹ ni razvidno, da bi Ljudmil Hauptmann v tem čas kar koli objavil v inštitutskih publikacijah. Enako velja za Ferda Hauptmanna in Jaroslava Šidaka.

Prof. dr. Milko KOS⁵²

Prof. Milko Kos tudi sodi med tiste slovenske izobražence, s katerimi je Fritz Valjavec želel navezati stike še razmeroma zgodaj. Izbral je izid 1. letnika "*Südost-Forschungen*" in mu ga s spremnim dopisom 14. januarja 1937 poslal v Ljubljano skupaj z vprašanjem, ali bi bil pripravljen sodelovati v reviji, saj bi bilo njegovo sodelovanje neprecenljivo.⁵³ Kosov odgovor je bil ljubeznivo vljuden. Potrdil je sprejem letnika, se zahvalil za povabilo k sodelovanju in zatrdil, da mu bo, če bo mogel sodelovati, tako sodelovanje v veliko čast. Valjavca je še opozoril, da njegov inštitut zagotovo ima njegove zadnje večje delo o "*Conversii*", nekatere druge separate pa je priložil pismu.⁵⁴ Odgovor je prejel v začetku februarja, skupaj z dvema starejšima publikacijama *Südost Instituta*, za katere pa je presodil, da bi naslovnika še vedno lahko zanimala. Obenem ga je Valjavec zaprosil, naj mu pošlje še separat razprave o istrski meji, ki da se dotika tudi vprašanj, ki jih sam preučuje. Kot skoraj vsako podobno pismo je tudi to zaključil s pozivom, da bo z veseljem objavil vsaj znanstven članek, ki ga bo prof. Kos namenil objaviti v njegovi reviji.⁵⁵ Njuno ohranjeno korespondenco je Kos zaključil z dopisnico, v kateri je Valjavcu z obžalovanjem sporočil, da nima na voljo več nobenega separata o istrski meji. Zahvalil se mu je za poslani publikaciji in od 15. februarja 1937 ni bilo več dopisovanja.⁵⁶

Prof. dr. Nikola RADOJČIĆ⁵⁷

Prvo pismo v korespondenci ni samo zgodnje, iz maja leta 1935, ampak ga je napisal prof. Radojčić in ne, kot običajno dr. Valjavec. Z dopisnico se je Radojčić

1944. V bibliografijah *Südost Instituta* v Münchnu, nismo mogli odkriti, za katero delo F. Hauptmanna gre, saj je prva dela objavil tu šele leta 1956. Morda nikoli ni izšlo.

51 *Südost-Forschungen*, Register zu Band 1-50, ur. Edgar Hösch in Karl Nehring, R. Oldenburg Verlag, München 1993; *Südost-Institut München 1930-1990*, Mathias Bernath zum siebzigsten Geburtstag, R. Oldenburg Verlag, München, 1990.

52 Milko Kos je bi v času dopisovanja redni prof. obče zgodovine srednjega veka in pomožnih zgodovinskih ved (1934-1965), ES, zv. 5, str. 311, Ljubljana 1991.

53 *Ibid.*, pismo F. Valjavec, 14. 1. 1937, hrani avtor.

54 *Ibid.*, pismo M. Kosa, 29. 1. 1937, hrani avtor.

55 *Ibid.*, pismo F. Valjavca, 10. 2. 1937, hrani avtor.

56 *Ibid.*, pismo M. Kosa, 15. 2. 1937, hrani avtor.

57 Nikola Radojčić si je v Ljubljani, kot eden prvih profesorjev zgodovine pridobil katedro za nacionalno zgodovino. Leta 1920 je postal izredni, leta 1922 pa redni profesor. V Beograd je odšel leta 1941. - ES zv. 10, str. 61, Ljubljana 1996.

zahvalil Valjavcu kot sodelavcu "Der Deutschen Akademie" za poslano revijo "Mitteilungen der deutschen Akademie I", v kateri je objavil članek "Ranke und der Südosten". Opozoril ga je, da je o Rankeju pisal tudi sam in mu citiral Letopis Matice Srbske.⁵⁸ Vendar je to pismo ostalo osamljeno in brez odgovora. Šele julija 1936 se začne korespondenca, vezana na sodelovanje v inštitutskih publikacijah.

Sredi julija je Valjavec, tako kot še mnogim drugim izobražencem na jugovzhodni Evropi, Radojčiću poslal prvi zvezek "Südostdeutschen Forschungen" in ga prosil za sodelovanje.⁵⁹ Pismo je Radojčić dobil, zvezka revije pa ne. To je Valjavcu sporočil z dopisnico 25. julija, obenem pa ga je še opozoril, da je del korespondence med Romyjem in Kopitarjem izdal že A. Ivič.⁶⁰ Glede na tako rekoč takojšen odgovor je bilo dr. Valjavcu veliko do sodelovanja prof. Radojčića. Iz odgovora 27. julija izhaja, da predvsem zato, ker Valjavec ni vedel za Ivičevo izdajo omenjene korespondence, knjigo, v kateri pa je nameraval izdati celotno konferenco, pa je že zaključil in jo je v nekaj tednih želel oddati v tisk. Prosil je Radojčića, naj mu sporoči, v kateri publikaciji je Ivič izdal ta del korespondence ter mu obenem zagotovil, da mu bo poslal nov izvod revije.⁶¹

Tudi Radojčić je takoj odgovoril. Že 29. julija mu je poslal želeni citat, ki se glasi: Arhivska gradnja o jugoslovenskim književnim in kulturnim radnicima, IV, 1723-1887: Srpska kraljevska akademija: Zbornik za istoriju jezika i književnost srpskog naroda, II. Od., knj. IX, 1935/75 sgg Cp.Vorr./XI-XII. Dodal je še, da bo publikacijo zagotovo mogel najti v Münchenski kraljevski knjižnici ali na bavarski akademiji, Ivič pa, da je v članku obdelal tako korespondenco Kopitar Romy, kot tudi korespondenco Romy Šafařík. Takoj se je lotil tudi kritike Ivičevega dela, saj je Valjavcu sporočil, da pismo metropolita Stratimirovića Romyju z dne 18. 11. 1822 zagotovo ni takšno, kot ga je dal natisniti Ivič. To naj bi ugotovil tudi v svoji študiji o zgodovinskih študijah Stratimirovića.⁶²

Izmenjava pisem na temo korespondenca Kopitar Romy in Romy Stratimirović je trajala do srede oktobra 1936. Valjavec se je s to tematiko zelo intenzivno ukvarjal in se je temu primerno zanimal za vsako novost. V pismu 15. avgusta je Radojčića prosil za izvod njegovega natisnjenega predavanja o Stratimiroviću in ga spet prosil za prispevek za SODF. Do prof. Radojčića je bil celo bolj spoštljiv kot do drugih korespondentov, ki jih je prosil za sodelovanje. Pismo je namreč končal z besedami: "Če vam je moja prošnja neprijetna, Vas prosim, da jo pozabite in mi

⁵⁸ Ibid., pismo N. Radojčić, 4. 5. 1935, hrani avtor. Gre za članek, ki ga je Valjavec objavil v Mitteilungen der Akademie zur wissenschaftlichen Erforschungen und Pflege des Deutschen/Deutsche Akademie 1935, str. 1-24.

⁵⁹ Ibid., pismo F. Valjavca, 16. 7. 1936, hrani avtor.

⁶⁰ Ibid., pismo N. Radojčić, 25. 7. 1936, hrani avtor. Gre za eno Valjavčevih najzgodnejših del, ki ga je v knjižni obliki objavil šele leta 1942 v 30. številki Südosteuropäische Arbeiten z naslovom: "Bartholomäus Kopitars Briefwechsel. I. Teil, Kopitars Briefwechsel mit Karl Georg Romy", München, Max Schick 1942.

⁶¹ Ibid., pismo F. Valjavca, 27. 7. 1936, hrani avtor.

⁶² Ibid., pismo N. Radojčić, 29. 7. 1936, hrani avtor - O Stratimiroviću je Radojčić v tem času pisal dvakrat V pismu omenjana študija ima naslov: Istorijske studije metropolita St. Stratimirovića, Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu, II, 1929, str. 317-64. Njegovo predavanje o istem pa je bilo objavljeno v Letopisu Matice Srpske, 345, 1936, str. 40-60.

oproстите, da sem jo že drugič izrazil.”⁶³

Radojčić je bil ta čas na počitnicah v Cavtatu in se je Valjavcu z razglednico oglasil kar od tam. Sporočil mu je, da bo želeno razpravo poslal v München takoj, ko se bo vrnil domov, na že drugo prošnjo za sodelovanje pa je nekako opravičujoče odgovoril: "Res nimam ničesar, kar bi sodilo v okvire "Forschungen".⁶⁴ Očitno pa razprave o metropolitu Stratimiroviću Radojčić ni poslal tako hitro kot je zagotavljal. Šele 16. oktobra 1936 je namreč Valjavec poslal v Ljubljano nekajvrstično pisanje, v katerem se zahvaljuje za prejeto razpravo in Radojčiću zagotavlja, da jo je pazljivo prebral ter da jo bo v kratkem vrnil.⁶⁵

S tem je bila korespondenca med Valjavcem in Radojčićem prekinjena za skoraj štiri leta. Ponovno je bila vzpostavljena šele leta 1940, v letu, v katerem je Valjavec svojo revijo preimenoval v "Südost Forschungen" in jo temu primerno tudi vsebinsko razširil. V začetku tega leta je Valjavec Radojčiću poslal zvezek IV, 1, 1939 SDF, ki pa je bila že na novo orientirana in ga že tretjič poprosil za sodelovanje, to pot s prispevkom iz zgodovine južno slovanskih narodov.⁶⁶

Radojčić si je pustil čas za odgovor. Šele čez skoraj tri tedne se je na dopisnici iz Ljubljane kratko zahvalil za poslano, pohvalil članek Eugena Bonoma "Serbokroaten im Ofener Bergland", ki da ga bo recenziral, sodelovanju pa se izognil z izgovorom, da je preveč zaposlen s pripravo knjige o srbskih državnih zborih v srednjem veku.⁶⁷ Četrtič Valjavec ni več prosil Radojčića. Le zahvalil se mu je za odgovor in se vljudno veselil Radojčićeve nove knjige.⁶⁸ Ni pa opustil upanja, da bo Radojčića vendarle pridobil za sodelovanje in nikakor ni želel opustiti dopisovanja z njim. Ko je spomladi 1940 prevzel katedro za JV Evropo na berlinski univerzi, je bilo dopisovanje z vsemi korespondenti manj intenzivno in je z nekaterimi celo za nekaj mesecev prenehalo. Tudi z Radojčićem. Toda ko si je uredil položaj v Berlinu, se je Radojčiću spet oglasil. To pot je bila njegova prošnja konkretna.

Želel je namreč, da bi Radojčić napisal 2 do 3 strani nekrologa za umrlim prof. Ferdom Šišičem. Pripravljen je bil sprejeti Radojčićev tekst v srbohrvaščini in ga dati v Nemčiji prevesti, posebej pa je poudaril, da se objava nekrologa za tako pomembnim znanstvenikom v znanstveni reviji, kakršna je Südost Forschungen, spodobi.⁶⁹ Toda tudi v tem primeru Radojčić ni ugodil želji Valjavca. Na dopisnici je odgovoril, da je pri njih navada, da nekrolog za umrlim piše njegov naslednik. To pa je bil prof. dr. Barada in napotil ga je nanj. Obenem je mimogrede Valjavcu še sporočil, da je v Letopisu Matice Srbske, 353, 1940, str. 444-6, objavil recenzijo prej omenjenega članka Eugena Bonoma.⁷⁰

⁶³ Ibid., pismo F. Valjavec, 15. 8. 1936, hrani avtor.

⁶⁴ Ibid., pismo N. Radojčić, 26. 8. 1936, hrani avtor.

⁶⁵ Ibid., pismo F. Valjavec, 16. 10. 1936, hrani avtor.

⁶⁶ Ibid., pismo F. Valjavec, 26. 2. 1940, hrani avtor. V reviji je bilo veliko člankov s področja etnologije, domoznanstva in zgodovine južno slovanskih narodov. Nič več ni bila v središču pozornosti tematika povezana z nemštvom JV Evrope.

⁶⁷ Ibid., pismo N. Radojčića, 13. 3. 1940, hrani avtor.

⁶⁸ Ibid., pismo, F. Valjavec, 21. 3. 1940, hrani avtor.

⁶⁹ Ibid., pismo, F. Valjavec, 22. 5. 1940, hrani avtor.

⁷⁰ Ibid., pismo N. Radojčić, 27. 5. 1940, hrani avtor. Nekrolog za umrlim F. Šišičem ni bil v SOF nikoli objavljen.

Toda Valjavec ni odnehal. Zelo veliko mu je bilo do tega, da bi za sodelovanje, četudi samo posredno, pridobil tako pomembnega znanstvenika kot je bil Nikola Radojčić, oziroma da bi vsaj ohranil korespondenco z njim. Sredi junija se je Radojčiću spet oglasil, sprejel njegovo sugestijo za nekrolog, mu čestital za recenzijo Bonomijevega članka, ga prosil, ali bi lahko pregledal tiskovne pole njegovega članka o korespondenci Rummy-Kopitar in razmeroma dolgo pismo zaključil z: "Ali nimate slučajno kaj za našo revijo. Kot ste lahko spoznali iz zadnjih števil, se na noben način ne ukvarjamo izključno z vprašanji jugovzhoda." Področje sodelovanje je torej še dodatno razširil, samo da bi ga pridobil.⁷¹

Radojčićevega neposrednega odgovora na to pismo ne poznamo. Iz naslednjega pisma Fritza Valjavca pa je mogoče razbrati, da je Valjavcu posredoval pripombe na besedilo o korespondenci Kopitar-Rummy in da mu je bil le-ta zanje zelo hvaležen. V zahvalo mu je poslal izvod I. dela njegove publikacije "Der deutsche Kultureinfluss im nahen Südosten" skupaj z enim izvodom tipkopisa istega dela. Prosil ga je namreč, da bi tudi na to delo dobil od njega kakšne pripombe, saj je pripravljaval drugo izdajo.⁷² Tega sodelovanja Radojčić ni zavrnil, kakor tudi ni zavračal strokovnega sodelovanja, izmenjave razprav in znanstvenih podatkov. Z odgovorom, v katerem je "recenzijo" sprejel, je Valjavcu poslal še svojo razpravo o cesarju Justinjanu ter mu sporočil, da je našel zelo zanimive dokumente o Rummyju, ki jih bo obdelal.⁷³ Toda do oktobra 1940 Radojčić ni opravil obljubljenega in ga je zato Valjavec v pismu ponovno prosil za pripombe, ki jih je pričakoval najkasneje do konca zime, saj naj bi že v letu 1941 izšla druga izdaja.⁷⁴

Ali je Radojčić napisal opombe k Valjavčevemu besedilu, najbrž ne bomo nikoli izvedeli. V korespondenci je od oktobra 1940 do junija 1942 namreč zazijala luknja. Najbrž moremo to luknjo pripisati razširitvi vojne in napadu na Jugoslavijo. Šele ko se je prof. Radojčić preselil v Beograd, kjer je na tamkajšnji fakulteti dobil katedro za zgodovino, je korespondenca spet ohranjena, glede na vsebino pa tudi obnovljena. Fritz Valjavec je namreč sredi junija 1942 čestital prof. Radojčiću za novo službo in se veselil, da je Radojčić "dobro prestal nemirne čase". Izrazil je upanje, da se bo sodelovanje med njima tudi iz Beograda tako uspešno razvijalo kot se je iz Ljubljane. Posebej se je zanimal za izmenjavo publikacij in revij, še zlasti Srpske akademije znanosti, ki jih ni prejemal že od leta 1939.⁷⁵ Korespondenca je od tu dalje močno luknjičava. Ohranjeni sta le dve dopisnici, ki jih je Radojčić poslal Valjavcu leta 1943 in v katerih mu poroča o novih publikacijah, prosi za nove in se zahvaljuje za poslane.⁷⁶ Na zadnjo, marčevsko, mu je Valjavec odgovoril 10. aprila 1943. Formalno napisano pismo, v katerem mu sporoča, da se bo potrudil izpolniti njegove želje, zaključuje vsebinsko tako kot je leta 1936 zaključil prvo pismo t.j. s prošnjo za pispevek: "Ob tej priložnosti mi dovolite

⁷¹ Ibid., pismo F. Valjavca, 11. 6. 1940, hrani avtor.

⁷² Ibid., pismo F. Valjavca, 6. 7. 1940, hrani avtor.

⁷³ Ibid., pismo N. Radojčića, 16. 7. 1940, hrani avtor.

⁷⁴ Ibid., pismo F. Valjavca, 3. 10. 1940, hrani avtor.

⁷⁵ Novico o preselitvi prof. Radojčića v Beograd je Valjavcu sporočil Franz Babinger, zgodovinar, specialist za turška vprašanja. Ibid., pismo F. Valjavca 7. 6. 1942, hrani avtor.

⁷⁶ Ibid., pismi N. Radojčića, 2. 2. in 30. 3. 1943, hrani avtor. Prosil je naprimer za delo Otta Treitingerja o vzhodnorimskih cesarjih iz leta 1938 in disertacijo nekega dr. Köhlerja o vprašanih jugovzhodnega nemštva.

vprašanje, če bi lahko za nas ob priložnosti napisali kakšen članek. Zelo bi ga bil vesel."⁷⁷ Korespondenca se tu konča. Valjavec ni dočakal Radojčićevega članka. Šele nekaj let pred smrtjo - umrl je leta 1964 - in v letu Valjavčeve smrti, leta 1960, je v SOF objavil svoj prvi članek z naslovom "Die wichtigsten Darstellungen der Geschichte Bosniens", 19, str. 146-163; tik pred smrtjo, leta 1963, pa še drugega z naslovom "Justiniana Prima und Graf Georg Branković", 22, str. 312-325.

Že iz izbora korespondence dr. Valjavca z nekaterimi slovenskimi izobraženci se kaže izrazit namen urednika SODF, da bi pridobil čim več avtorjev iz JV Evrope in bi na ta način pomagal prebiti oklep nezaupanja do nacistične Nemčije in njene znanosti. Na drugi strani korespondenca kaže na širino zanimanja nemške/nacistične znanosti za historične, jezikovne, nacionalne, družbene, religiozne in druge probleme v takratni Jugoslaviji, s slovenskimi vred. Ta širina in natančnost sodita tudi sicer med značilnosti nemške znanosti še posebej v nacističnem času. Zanimanje za ta del Evrope je bilo seveda tudi politično pogojeno in oblast je želela čim več vedeti o krajih, ozemljih in državah, do katerih je imela take ali drugačne aspiracije oz. so v njih živeli pripadniki nemškega naroda. Obenem pa že tudi ta košček ohranjene korespondence kaže, da se velika večina nagovorjenih slovenskih znanstvenikov ni odločila za neposredno sodelovanje. Previdnost v komuniciranju je očitna. To velja le delno ali pa sploh ne za korespondenco dr. Ljudmila Hauptmanna, še posebej pa za tisto, ki tu ni objavljena, za korespondenco s prof. dr. Balduinom Sario. Ta je bil namreč precej naklonjen nacistični ideologiji. Slovenski izobraženci so zato le izjemoma, v času od 1935-1944, karkoli objavili v Valjavčevi reviji, kljub zagotavljanju njenega izključno znanstvenega interesa. Večji interes in obseg sodelovanja v reviji SOF se je pokazal šele po drugi svetovni vojni, še posebej po smrti Fritza Valjavca leta 1960. Vsekakor pa slovensko zgodovino-pisje še čaka velika naloga: temeljito analizirati pisanje in zanimanje družboslovne in humanistične znanosti nemškega prostora o/za JV Evropo, Jugoslavijo in Slovenijo od leta 1918 dalje. Že zdaj pa si dovoljujemo podmeno, da je bilo to v neposredni povezavi z nemško JV politiko.

⁷⁷ Ibid., pismo F. Valjavec, 10. 4. 1943, hrani avtor.